

BIBLIOTEKARZ PODLASKI
1/2023 (LVIII)
<https://doi.org/10.36770/bp.771>
ISSN 1640-7806 (print) ISSN 2544-8900 (online)
www.bibliotekarzpodlaski.pl

Angela Espinosa Ruiz*

Uniwersytet Warszawski, Polska / University of Warsaw, Poland

ORCID: 0000-0002-5434-8403

**Матывы яблыка і Бога ў паэтычным зборніку
Чацвёртая стража (2004 года выдання) Галіны
Тварановіч**

The Motifs of the Apple and God in the Poetry Collection
The Fourth Guard (2004) by Halina Tvaranovich

Abstract: This article is aimed at the contextualization and analysis of, first and foremost, Halina Tvaranovic as a researcher and poet in the circles of the Belarusian borderland tradition within the territory of the Polish Republic and, secondly, of the motifs of the apple and God in the context of representing plants and religious symbols and concepts that are prominent in her work, most especially, in her third poetry collection, *The Fourth Guard*. In order to achieve this goal, we have selected a series of elements that shape the poetry in the aforementioned book, considered the author's semantics, style, and background, and evaluated the literary and culturally significant of these elements in their context. We have taken into account the parallels and links present within the book, as well as their relationship to the poet's other works and their connections to other poets within the literary processes of the Podlasie region and Belarusian-language literature in a broader scope. Our analysis has shown us that nature and divinity come together in Halina Tvaranovic's poetry, forming a holistic picture that can be extrapolated to the concept of the Homeland (both big, in an all-Belarusian sense, and small, in a regional meaning), which the poet, we conclude, has adopted from the literary tradition of the Belarusian minority in Poland.

* Angela Espinosa Ruiz – dr, pracownik Uniwersytetu Warszawskiego, Katedry Białorusistyki; autorka prac o literaturze białoruskiej, m.in. *Барбара Кваніш: лодзінская экзафаністка з падляскім сэрцам* (2021).

Angela Espinosa Ruiz, *Матывы яблыка і Бога ў паэтычным зборніку „Чацвёртая стража”...*

Keywords: apple motif, Homeland, God, Christian symbolism, plant symbolism.

Можна смела пацвердзіць, што ўсе аўтары працаў дадзенай манаграфіі добра ведаюць прафесар Галіну Тварановіч як даследчыцу-літаратуразнаўцу. Прафесар Тварановіч, якая нарадзілася ў аграгарадку Дараганавы, у Магілёўскай вобласці Беларусі, 17 лютага 1955 г., скончыла філалагічны факультэт БДУ ў 1977 г., а ў 1985 г. абараніла кандыдацкую дысертацыю пад кіраўніцтвам славагана беларускага пісьменніка і навукоўца Алеся Адамовіча. Пасля атрымання ступеня доктара навук у 1999 г., Галіна Тварановіч спыніла сваю супрацу з Інстытутам літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, пачала выкладаць ва Універсітэце ў Беластоку (Польшча), дзе стала ў 2001 г. галоўным рэдактарам гуманітарнага навуковага часопіса „*Studia wschodniosłowiańskie*” („Усходнеславянскія даследаванні”). Менавіта ў такім святле пазнаёмілася ўпершыню са спадарыняй прафесар і аўтарка гэтых слоў. У акадэмічным кантэксце, Галіна Тварановіч займаецца беларускай літаратурай у еўрапейскім і сусветным кантэксце, кампаратывістыкай, мастацка-навуковымі перакладамі (асабліва часта і мерытарычна – з сербскай і польскай моваў), гэта галіны, якія надаюць беларускай белетрыстыцы міжнародную праекцыю і асаблівы прэстыж.

Не менш важнаю, аднак, стала для беларускай літаратуры творчая постаць Галіны Тварановіч, а менавіта – яе роля як паэтка ў кантэксце развіцця літаратурнага працэсу Беласточчыны і, у цэлым, замежнай (або памежнай) беларушчыны. Нягледзячы на тое, што паэтка і даследчыца нарадзілася на тэрыторыі сучаснай Рэспублікі Беларусь, і пачала пісаць і друкавацца ў Беларусі, яе вершы, безумоўна, упісваюцца і ў традыцыю беларускай літаратуры Польшчы не толькі, пачала пісаць на Беларусі, спрыяюць і фармаванню сувязей між польскай і беларускай літаратурамі, культурамі, бо

Literatura Białowieżan jest literaturą pogranicza. Poddając ją szczegółowej analizie, bez trudu dostrzegam, że nie możemy jej całkowicie zakwalifikować ani do literatury białoruskiej, ani też do polskiej, a pisanej w języku białoruskim. Stanowi ona jak gdyby wartość odrębną, pośrednią, niosącą się w sobie¹.

¹ B. Siwek, *Ojczyzna duża i mała: poeci Białoruskiego Stowarzyszenia Literackiego „Białowieża” wobec problematyki ojczyźnianej*, Lublin 2004, s. 210.

Angela Espinosa Ruiz, *Матывы яблыка і Бога ў паэтычным зборніку „Чацвёртая стража”...*

Нездарма большая частка яе кар’еры (як навуковай, так і пісьменніцкай) развівалася ўжо ў польскіх арганізацыях, у коле польскай інтэлігенцыі і беларусаў памежжа. Галіна Тварановіч, такім чынам, апублікавала на сённяшні дзень чатыры паэтычныя зборнікі: *Ускраек тысячагоддзя* (1996 г.), *Верасы Дараганава* (2000 г.), *Чацвёртая стража* (2004 г.) і *Бурыштынавы яблык* (2010 г.). Сярод іх, толькі дэбютная кніга, якая выйшла ў 1996 годзе, друкавалася менавіта падчас развіцця яе беларускага перыяду. Пазнейшая яе творчасць, у сваю чаргу, аказваецца пад уплывам беластоцкай паэзіі, а менавіта – паэзіі сяброў літаратурнага аб’яднання «Белавежа». Зборнік *Чацвёртая стража*, аналізаваны ў гэтым артыкуле, выйшаў пад рэдакцыяй паэта і даследчыка Яна Чыквіна, аднаго з наймалодшых сяброў арганізацыі ў час яе паўстання, у выдавецкай серыі *Бібліятэчка Беларускага літаратурнага аб’яднання Белавежа і збірае, як і многія творы белавежцаў. Кніга збірае шэраг прыродных і пейзажных вобразаў, якія сумяшчаюцца з духоўнымі, рэлігійнымі і філасофскімі элементамі. Так і рэалізуюцца, напрыклад, панятцыце ідэнтычнасці, належнасці і Айчыны. Як напісала ў сваім артыкуле сама Галіна Тварановіч,*

Родны дом, хата – месца нараджэння, першага спазнання зрокам і крокам свету і сябе ў гэтым свеце, натуральна, займае асаблівае месца ў жыцці кожнага чалавека, а тым болей творчай асобы. І, апрыйёры, у свядомасці майстра слова гэтая прастора, звычайна надзеленая яшчэ і пераноснымі сэнсамі, з’яўляецца цэнтрам ягонаі Айчыны. [...] Тэма Радзімы ў творчасці сяброў беларускага літаратурнага аб’яднання “Белавежа” ў Польшчы, адна з вядучых, найгадоўных [...]².

Свядомасць і любоў да малой айчыны, яе бачанне праз прызму прыроды і духоўнасць, на нашу думку, таксама звязана з праблематыкай памежжа, якая выразна адчуваецца як шматбаковая, комплексная з’ява, ва ўсіх праявах жыцця і творчасці мясцовых і прынятых да супольнасці паэтаў, а таксама ў штодзённасці насельніцтва і яго сацыяпалітычнае і агульнае развіццё:

² Г. Тварановіч, *Родны дом як цэнтр нацыянальнага жыцця (паэзія „белавежцаў”)*, [w:] *Topos domu w literaturach wschodniosłowiańskich*, pod red. J. Dziedzic, A. Alsztyniuk, A. Sakowicz, Białystok 2017, s. 133.

Angela Espinosa Ruiz, *Матывы яблыка і Бога ў паэтычным зборніку „Чацвёртая стража”...*

Fenomen pogranicza, styków i tzw. kresów w swoim rozwoju dziejowym może przybrać różnorodne kształty i układy etnograficzne i narodowe, religijne i kulturowe, intelektualne i moralne, społeczne i polityczne warunkujące i określające wzajemne filiacje i powinowactwa, animozje i urazy, zderzenia i odpychania, tolerancję i wyrozumiałość, zbliżenia i porozumienia³.

Вершы, якія патрапілі ў трэці лірычны зборнік Галіны Тварановіч, аднак, пераўзыходзяць паняцці свайго й чужога; айчыны, замежжа і памежжа, і паказваюць асаблівыя слогі і вобразную сістэму паэткі на зусім іншым узроўні: пэйзажы Падляшша, а найбольш выразна – яго раслінныя элементы, ператвараюцца ў сімвалы ўнутранай духоўнасці творцы, якая асацыюецца, перадусім, з рэлігійнымі адсылкамі (пераважна хрысціянскімі са славянска-паганскімі ўплывамі).

Іншымі словамі, паэзія Галіны Тварановіч сыходзіць з вузкага да агульнага, з інтымнага – да сацыяльнага і ўніверсальнага, і з канкрэтнага, асабістага – да філасофскіх прынцыпаў жыцця ў творчасці і навуцы.

Першы вобраз, які звярнуў на сябе асаблівую ўвагу ў зборніку – „бурштынавы яблык”⁴, які „мігціць”⁵, пакуль „З парога вечнасць гукаецца”⁶. Гэты кароткі верш, відавочна, адсылае чытача да міфу выгнання Адама і Евы з Эдэмскіх садоў, выкарыстоўваючы агульнаеўрапейскую інтэрпрэтацыю плада дрэва пазнання Добра і Зла – яблык. Аднак колер фрукту адрозніваецца ад паняцця, зафіксаванага ў агульным ўяўленні і беларускіх, і іншых еўрапейскіх (у тым, натуральна, польскіх) чытачоў: калі мастакі эпохі Адраджэння фактычна без варыянтаў малююць у Евіных руках чырвоны яблык, паэтычны вобраз яблыка Галіны Тварановіч – бурштынавы, што, верагодна, ёсць адсылкай да традыцыі ювелірнага рамяства апрацоўкі бурштыну ў пэўных рэгіёнах Польшчы, у Літве, і ў беларускім Палессі, між іншымі блізкімі мясцінамі.

У той жа час, бурштын надае яблыку здольнасць адлюстроўваць святло, што можам аднесці, з аднаго боку, да высокай вартасці вобраза

³ B. Białokozowicz, *Polsko-wschodniosłowiańskie pogranicze kulturowe*, „Termoplie” 1998, nr 1, s. 19–27.

⁴ Г. Тварановіч, *Чацвёртая стража*, Беласток 2004, с. 6.

⁵ там жа.

⁶ там жа.

ў кантэксце твора (звязанай, як пераканаемся, з яе сувяззю з народнай культурай і мясцовым сялянскім пэйзажам), а з іншага – да эфектаў адукацыі і навукі і каштоўнасцей Асветніцтва, якія ператвараюць негатыўны біблейны вобраз грэху, звязаны з Дрэвам пазнання Добра і Зла (праз якое першая біблейная чалавечая пара й пазнала Зло) ў пазітыўны панятак.

Варта азначыць, з іншага боку, моцныя сувязі цэнтральнага вобраза верша (вобраз бурштынавага яблыка) з народнымі і, што не менш важна, паганскімі элементамі. Калі паглядзець на першы поўны сказ верша (Вецер са жменю / жаўтлявых сардэчкаў / сыпануў на падворак⁷) кантэкстуалізацыя вобраза пачынаецца з лірычнага апісання саду роднай хаты, куды прыйшла восень – час збірання яблыкаў. Да пэйзажных элементаў твора далучаецца вобраз мясцовых людзей, чые жоўтыя, як лісце на двары, сэрцы перадаюць жыццёвую й духоўную стому, звязаную, магчыма, з так званай восенню жыцця (сярэднімі гадамі), або са стратай свежасці і надзеі, якая адбываецца, звычайна, з цягам часу.

Другая, фінальная страфа верша, аднак, кантрастуе з маўклівымі і меланхалічнымі элементамі першай паловы: „смак, водар жыцця / З парога вечнасць гукаецца / пругкаю прагаю – быць!”⁸. Варта нагадаць пра вялікую значнасць і магільныя канатацыі яшчэ аднаго з прысутных элементаў – парога. Ён сімвалізуе пераходную прастору паміж светамі або сусветамі, найчасцей – паміж жыццём і смерцю, або можа быць звязаны з пераменамі, якія вядуць з аднаго этапу жыцця ў наступны, напрыклад, са шлюбнымі абрадамі і выхадам з бацькоўскага дому. У гэтым выпадку, можам сцвердзіць, што парог, прадстаўлены ў дадзеным тэксце, знаходзіцца перад восенскім садамі, і ёсць уваходам да роднай хаты лірычнай гераіні – месца сілы і маральнага пачатку, які сустракаецца, як узгадана вышэй, у творчасці большасці паэтаў-белавежцаў. Такім чынам, мусім азначыць яшчэ дваякасць, вызначаную менавіта парогам у прадстаўленым свеце, і падзелам між страфамі ў графічным прадстаўленні верша: першая страфа перадае адчуванні нацюрморта, паказвае ціхую, амаль мёртвую карціну, дзе адзінай крыніцай святла застаецца бурштынавы яблык; другая ж страфа прадстаўляе чытачу ажыццяўленне, першабытныя

⁷ тамжа.

⁸ тамжа.

Angela Espinosa Ruiz, *Матывы яблыка і Бога ў паэтычным зборніку „Чацвёртая стража”...*

адчуванні, быццам лірычная гераіня адкусіла кавалак яблыка і не толькі вяртаецца да жыцця, а ўзыходзіць на іншы план – у вечнасць.

Асацыяцыя яблыка з сямейнымі традыцыямі і народнымі абрадамі паўтараецца ў іншым безназоўным вершы з *Чацвёртай стражы*: „Хросная на Спаса / яблыка матулі / на грудок сунічны зноў не пакладзе / [...] А вялікі ж яблык кош / мусіла б свяціць...”⁹. Тут, аднак, сутыкаемся з недахопам шчодрасці хроснай, якая пазбаўляе іншых (духоўнай і фізічнай) ежы, а таксама святла.

Падобнае трактаванне вобраза яблыка мы заўважылі ў паэзіі Рыгора Барадуліна, а менавіта ў вершы пад назвай *Белая яблыня грому*.¹⁰ У яго паэтычным бачанні, яблыня і яе плод таксама звязаныя, у пачатку, з негатыўнымі пачуццямі і наступствамі: „Белая яблыня грому / Чорных садоў ліхалецця. / Яблык яе нікому / Не пажадаю на свеце. / Голая яблыня грому / Жахам жагнула прысмерк. / Пэўна, што д’яблу самому / Помніцца горкі прысмак”. Заслугоўвае ўвагу і асацыяцыя паміж громам, сімвалам славянскага бога Перуна, і біблейнымі сімваламі, якія прысутнічаюць у вершы (ў тым ліку – з д’яблам, які ўзгадваецца ў прыведзенай намі цытаце). З іншага боку, Рыгор Барадулін спалучае вобраз яблыка і са святлом, і з больш гуманным, пшчотным абліччам арыгінальнага грэху („Светлая яблыня грому / З салаўінае усяночнай. / Ласкавага яблыка стому / Я надкусіў аднойчы”), нават далучае ўзыход лірычнага героя да вечнасці, разам з яблыкам і святлом: „І на апошнюю строму / Светла ўзыздзі са мною”.

Такім чынам, вобраз яблыка паказвае ў паэзіі Галіны Тварановіч не толькі глыбыню думак, якую можна параўнаць з рэлігійна-філасофскай лірыкай Рыгора Барадуліна, Алеся Разанава або падляшскай паэткай Надзеяй Артымовіч, а таксама дасканаласць ужывання дзвюх люстраных прастораў, якія маюць за падмурак палескія пейзажы і моц бацькоўскага дому; паэтка здолела выкарыстаць два сімвалы, якія паспяхова пераняла з сяміятычнай сістэмы белавежцаў, і спалучыць іх з дапамогай трэцяга, народна-паганскага, элементу – парога. У агульнай перспектыве, бурштынавы яблык – вобраз капітальнай важнасці ў творчасці паэтки.

⁹ там жа, с. 48.

¹⁰ Верш цытуецца паводле версіі: Барадулін Рыгор, 1979. „Белая яблыня грому”. tinyurl.com/bp58-esp-1 [dostęp: 4.12.2022].

Гэтыя два словы ператварыліся пазней у назву наступнага паэтычнага зборніка аўтаркі, які выйшаў у друку ў 2010 годзе. На нашу думку, яго інтэрпрэтацыя заслугоўвае на асобнае пашыранае даследаванне.

Пры аналізе рэлігійных вобразаў у любым літаратурным творы, немагчыма не звярнуць увагу на ўжыванне ключавага слова «бог», якое ў зборніку Галіны Тварановіч з’яўляецца, сімвалічна, тры разы ў трох асобных вершах. У першым выпадку, вобраз хрысціянскага Бога, з вялікай літарай, выступае ў спалучэнні з вобразам лірычнай гераіні, якая адчувае сябе шчаслівай пад Бацькоўскай апекай: „Шчаслівая! / Магу сабе дазволіць / уздыхаць і стагнаць – / даверлівае дзіця / ля ног / Бацькі-Бога¹¹”. Гэта надзвычай блізка, пяшчотны, зямны вобраз божага аблічча, які, у канцэптэуальнай гармоніі з паняццямі бацькоўскага дому, роднай зямлі і Айчыны, перадае чытачам найцяплейшыя якасці пра Бацьку, які падтрымлівае і абараняе сваіх дзяцей. Варта таксама заўважыць, што вобраз Бога ў гэтым вершы цесна звязаны з дыханнем лірычнай гераіні („Ён наперад ведае / кожны мой уздых – / не тое, што стогн”¹²). Гэты факт не толькі падкрэслівае дасканалыя веды Бога, а ёсць адсылкай да сувязі між жыццём, божай сілай і духам/дыханнем, якая назіраецца ў этымалогіі старажытных еўрапейскіх мовах (напрыклад, *пνεῦμα* на старагрэцкай або, адпаведна, *spiritus* на латыні). Бог у вершы Галіны Тварановіч – і Бацька, які стварыў, ведае і даглядае дачку, і жыццёвая энергія, якая запаўняе цела і душу лірычнай гераіні.

Другі прыклад выкарыстання паняцця Бога (пішам зноў з вялікай літары, паколькі ў арыгінале менавіта так захоўваецца адсылка да Бога Хрысціянства) мы заўважылі ў вершы *Паводле свяціцеля Феафана*. Гэты вобраз пабудаваны на дваякасці божай і чалавечай натуры, у першую чаргу, на выбары паміж Дабром і Злом, перад якім стаіць кожны чалавек. Гэтую дyleму сімвалізуюць адчыненыя вароты, якія падзяляюць духоўную прастору на дзве часткі – ратаванне і гібель (рай і зямля): „Паўсюль адчынены / вароты ў ратунак. / І прастрань / гібелі таксама зеўрае / паўсюль”¹³.

¹¹ Г. Тварановіч, *Чацвёртая стража*, Беласток 2004, с. 7.

¹² тамжа.

¹³ тамжа, с. 20.

Angela Espinosa Ruiz, *Матывы яблыка і Бога ў паэтычным зборніку „Чацвёртая стража”...*

Ідэя дыхатоміі развіваецца яшчэ ў адным, не менш важным, сэнсе: у постаці Бога-чалавека, які пазнаў зямныя пакуты – Ісуса Хрыста. Дыхатомія чалавек-Бог рэалізуецца праз вобраз апостала, які быў сведкам і чалавечага жыцця, і божых дзеянняў Хрыста: „І апостал – відавочца / зямной хады Хрыстовай, / адпаў ад Госпада Самога, / а бачыў / цуды і магутнасць Бога”¹⁴. Асабліваю вагу мае ў гэтым адыход ад Госпада, які паказвае, што нават тыя, хто асабіста бачыў цуды і дабро, могуць памыліцца і адыйсці ад правільнага шляху. Аднак паэтка адлюстроўвае і магчымасць выратавання ў заключэнні твора, у абліччы злодзея, чый крыж стаяў побач з Ісусавым: „Між тым /зняволены крыжом / разбойнік на гары Галгофе / адшукаў сцяжыну верную – / у Вечнасць”¹⁵. Звярнула да сябе нашу ўвагу і вяртанне паняцця Вечнасці, з вялікай літарай, якая цяпер больш выразна, чым у папярэдніх аналізаваных вершах, асацыюецца з Богам і хрысціянскім разуменнем вечнага жыцця.

Безумоўна, Бог, прадстаўлены ў гэтым вершы, адпавядае вобразу Ісуса, іншымі словамі, Бога-чалавека, які хадзіў па зямлі перад апосталамі, жыві між людзьмі, і прабачыў грахі чалавецтву.

Апошні вобраз Бога ў кнізе Галіны Тварановіч знаходзіцца ў безназоўным вершы на пяцьдзесяць шостага старонцы. Бог у гэтым выпадку паказаны як нашмат больш філасофская, менш фізічная ці чалавечая істота, паколькі апісваецца вобраз праз прызму адчуванняў і дзеянняў самога Бога, а не праз яго выгляд ці бачанне яго чалавечымі вачыма: „Гасподзь Бог, / Які спазнаў гэты свет / акром як дотыкам, зрокам, слыхам, найперш недасягальнай пакутаю / Спаса й Збавіцеля Адзінага – / Сам Любоў”¹⁶. На нашу думку, гэта вобраз, які адпавядае трэцяму абліччу Бога – Святому Духу, і завяршае своеасаблівы лірычны трыптых паэтыкі. Святы Дух раўняецца Любові, таксама напісанай з вялікай літары; Бог прадстаўлены ў гэтым абліччы і як таямнічы настаўнік Любові (які, пры гэтым, вучыць чалавецтва і пакутам), і як Яе ўвасабленне: „крэсліць і адчужае, вымучвае / і разам – не спасцігнуць! – навучае, / як у Любові

¹⁴ там жа.

¹⁵ там жа.

¹⁶ там жа, с. 56.

Angela Espinosa Ruiz, *Матывы яблыка і Бога ў паэтычным зборніку „Чацвёртая стража”...*

знайсціся / смакоўніцаю не пустой – / з плодам¹⁷”. Вяртаемся зноў да матыву плода, які можна ідэнтыфіцыраваць у канкрэтнай форме яблыка, якую аналізавалі раней у гэтым артыкуле. Такім чынам, аўтарка закрывае, у пэўным сэнсе, метафарычны гештальт, канчаткова звязвае матывы Бога і яблыка між сабой, а таксама з філасофскай канцэпцыяй Айчыны і сям’і, якая перадаецца цягам усіх вершаў кнігі.

Апошні элемент, да якога мы звярнулі ўвагу ў дадзеным аналізе – групуванне сімвалаў і вобразаў у тройках. Як ужо пераканаліся, Галіна Тварановіч уключыла ў свой зборнік божую Тройцу, у якой можна заўважыць, у трох розных вершах, тры абліччы хрысціянскага Бога. Аднак гэта не адзіны выпадак, калі лічба асацыюецца з рэлігійнымі або расліннымі матывамі ў *Чацвёртай стражы*. Такім чынам, кароткая паэма ў трох частках *Грбарка* прадстаўляе ў першых дзвюх частках тройкі элементаў, якія спалучаюцца з ідэямі роднага саду і Бога. Першая частка паказвае дрэвы, якія, як пачуцці і ідэалы, растуць у чалавечых сэрцах, развіваюць тры кардынальныя вартасці Хрысціянства (Веру, Надзею і Любоў): „Дрэвы крыжовыя / карэннем у сэрцах трываюцца, / а растуць – на Грбарцы. / Знакамі Веры, Надзеі, Любоўі / людское абсаджаны Храм¹⁸”. Вобраз Храма, у сваю чаргу, адсылае не толькі на рэлігійныя аспекты зборніка, а асацыюецца таксама з паняццем божага дому (або, у іншай перспектыве, з бацькоўскаю хатай).

Другая частка паэмы, у сваю чаргу, паказвае тройку розных дрэваў, якія „гавораць пра Творцу¹⁹”, растуць з дапамогаю царквы, якая – „іхняе сонца”²⁰.

Такім чынам, зборнік вершаў *Чацвёртая стража* Галіны Тварановіч запоўнены матывамі, якія пераўзыходзяць універсальныя вобразы божага свету, спалучаюць іх з рэгіянальным, родным, асабістым: з бачаннем роднага дому, саду і сям’і, якія ўласцівыя паэтам Падляшша, а таксама з інтымным разуменнем сябе, якое паказвае, без выключэння, лірычная гераіня. У якасці высновы варта яшчэ сказаць, што Галіна Тварановіч

¹⁷ тамжа.

¹⁸ тамжа, с. 8.

¹⁹ тамжа.

²⁰ тамжа.

Angela Espinosa Ruiz, *Матывы яблыка і Бога ў паэтычным зборніку „Чацвёртая стража”...*

не толькі ёсць самастойнай, надзвычай важнай і ўплывовай постаццю ў беларусістычнай навуцы, а таксама заваявала сваё месца між лаўрамі ў свеце беларускай паэзіі. Яе вершы вартыя далейшых, глыбейшых даследаванняў, і спадзяемся, што гэты артыкул будзе служыць натхненнем для навукоўцаў, якія вывучаюць літаратуру беларускую ў Польшчы і на свеце.

Bibliografia:

- Baradulin R., *Belaâ âblynâ gromu*, 1979, <https://belarusy.net/rygor-baradulin/belaya-yablynya-gromu> [dostęp 04.12.2022].
- Białokozowicz B., *Polsko-wschodniosłowiańskie pogranicze kulturowe*, „Termoplie” 1998, nr 1, s. 19–27.
- Siwek B., *Ojczyzna duża i mała: poeci Białoruskiego Stowarzyszenia Literackiego „Białowieża” wobec problematyki ojczyźnianej*, Lublin 2004.
- Tvaranovič G., *Burštynavy âblyk*, Białystok 2010.
- Tvaranovič G., *Čacvërtaâ straža*, Białystok 2004.
- Tvaranovič G., *Rodny dom âk cènr nacyânal'naga žyccâ (paèziâ „belavežcaŭ”)*, [w:] *Topos domu w literaturach wschodniosłowiańskich*, pod red. J. Dziedzic, A. Alsztyński, A. Sakowicz, Białystok 2017, s. 133–147.